

Discourse Analysis of the First and Second Development Plans of the Islamic Republic of Iran in the Water Sector

Leili Bonyad¹ , * Akbar Zare Shahabadi²

1. PhD Candidate of sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran

2. Associate Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran

Citation: Bonyad L., & Zare Shahabadi, A. (2023). [Discourse Analysis of the First and Second Development Plans of the Islamic Republic of Iran in the Water Sector]. *Quarterly Journal of the Macro and Strategic Policies*, 11 (2), 410-432. <https://doi.org/10.30507/JMSP.2022.356491.2473>

 <https://doi.org/10.30507/JMSP.2022.356491.2473>

 20.1001.1.23452544.1402.11.42.8.6

Funding: See Page 407

Received: 29/08/2022

Accepted: 23/10/2022

Available Online: 22/06/2023

Article Type: Research paper

Key words:

Macro-policies;
discourse analysis;
constructive discourse;
development plans.

ABSTRACT

One of the important aspects of water is policy making for water. In different decades, there have been different policies, plans, and regulations with regards to water. The purpose of the current research was to do a discourse analysis on higher documents of water from 1989 to 1999. The research data is the first development plan (1989-1993), general policies of the second development plan (1993), the second development plan (1995-1999), general policies of the third development plan (1999), and general policies on water resources (1999). The research method is Lucklaw and Moufeh discourse analysis method. The research question is: What is the discourse dominating the higher documents? What are the main factors, discourse elements, and othering chains in this discourse? What theory can be used to explain the discourse used in this document? The analysis showed that the dominant discourse is to develop economy through agriculture. This shows the attention policy makers have paid to the quantitative aspects of development through the agricultural sector. This discourse borrows othering the discourse of economic development, the elements of which are the hegemony of construction discourse, water-based employment, and the hegemony of productive government. The discourse focuses on domestic production in agriculture, attracting investment, improving the aims of water sector and agriculture with regards to water and soil.

JEL Classification: O2, O21, Z1.

* Corresponding Author:

Akbar Zare Shahabadi, PhD

Address: Yazd University, Yazd

Tel: +98(913)3531789

Email: a_zare@yazd.ac.ir

تحلیل گفتمان برنامه اول و دوم توسعه جمهوری اسلامی ایران در بخش آب

لیلی بنیاد^۱، * اکبر زارع‌شاه‌آبادی^۲

۱. دانشجوی دکتری، رشته جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران
 ۲. دانشیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران

 20.1001.1.23452544.1402.11.42.8.6

چکیده

یکی از مهم‌ترین حوزه‌های مرتبط با آب سیاست‌گذاری آن است. در دهه‌های مختلف در کشور قوانین، سیاست‌ها و برنامه‌های مختلفی در خصوص آب تدوین شده است. هدف از پژوهش حاضر تحلیل گفتمان اسناد بالادستی آب در بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۸ است. جامعه آماری تحقیق را برنامه اول توسعه (۱۳۶۸-۱۳۷۲)، سیاست‌های کلی برنامه دوم توسعه (۱۳۷۲)، برنامه دوم توسعه (۱۳۷۴-۱۳۷۸)، سیاست‌های کلی برنامه سوم توسعه (۱۳۷۸) و سیاست‌های کلی نظام درباره منابع آب (۱۳۷۸) تشکیل می‌دهد. روش پژوهش نیز تحلیل گفتمان به روش لاکلاو و موفه است. پرسش‌های تحقیق عبارت است از: گفتمان حاکم بر اسناد بالادستی آب چه بوده است؟ دال‌های مرکزی، مؤلفه‌های گفتمانی، زنجیره هم‌ارزی و غیریت‌سازی حاکم که نشان‌دهنده این گفتمان‌اند، چیست؟ از چه نظریه‌ای به‌منظور تبیین گفتمان حاکم بر این اسناد استفاده شده است؟ تحلیل این اسناد نشان داد که گفتمان اصلی حاکم بر این دوره ایجاد رشد اقتصادی از طریق رشد بخش کشاورزی است که دال اصلی و نقطه ثقل این اسناد به‌شمار می‌آید. این امر حاکی از توجه سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران به جنبه‌های کمی توسعه از طریق تقویت بخش کشاورزی است. این گفتمان با غیریت‌سازی گفتمان توسعه اقتصادی در این اسناد خود را نمایان می‌سازد و دال‌های اصلی و شناوری مثل هژمونی گفتمان بازسازی و سازندگی، گفتمان اشتغال آب‌محور و هژمونی گفتمان دولت بهره‌بردار مؤید این گفتمان است. گفتمان مذکور با دال‌های هم‌ارزی مثل رشد و گسترش تولید داخلی در زمینه کشاورزی، جلب منابع جهت سرمایه‌گذاری و اعطای تسهیلات، و ارتقای اهداف برنامه‌های بخش آب و کشاورزی به‌خصوص در زمینه آب و خاک مورد تأیید قرار می‌گیرد.

طبقه‌بندی JEL: O2, O21, Z1

تاریخ دریافت: ۷ شهریور ۱۴۰۱
 تاریخ پذیرش: ۱ آبان ۱۴۰۱
 تاریخ انتشار: ۱ تیر ۱۴۰۲

نوع مقاله: علمی - پژوهشی

کلیدواژه‌ها:

سیاست‌های کلان،
 تحلیل گفتمان، گفتمان
 سازندگی، برنامه‌های
 توسعه.

* نویسنده مسئول:

دکتر اکبر زارع‌شاه‌آبادی

نشانی: یزد، دانشگاه یزد

تلفن: ۳۵۳۱۷۸۹ (۹۱۳)۹۸+

پست الکترونیک: a_zare@yazd.ac.ir

۱. مقدمه

امروزه مسائلی همچون بحران آب، گرمایش جهانی، تغییر اقلیم، کاهش سطح آب رودخانه‌ها، خشک شدن دریاچه‌ها و تالاب‌ها، آتش‌سوزی ناشی از گرمایش جهانی در جنگل‌ها نه فقط در کشور ما، بلکه در نقاط مختلف اروپا و آمریکا سیاست‌گذاران را به تأمل واداشته است. ایران نیز از دیرباز با مشکل کم‌آبی روبه‌رو بوده است. قرار گرفتن ایران روی کمربند خشک و نیمه‌خشک از یک طرف و میانگین بارش ۲۵۰ میلی‌متر در سال از طرف دیگر باعث تشدید مشکل کم‌آبی در کشور شده است. خشک‌سالی‌های مکرر توأم با برداشت بی‌رویه از سفره‌آب‌های زیرزمینی از طریق شبکه بزرگی از زیرساخت‌های هیدرولیکی و چاه‌های عمیق وضعیت آب کشور را به سطح بحرانی رسانیده است. از نشانه‌های این وضعیت خشک شدن دریاچه‌ها، رودخانه‌ها و تالاب‌ها، کاهش سطح آب‌های زیرزمینی، فرونشست زمین، تخریب کیفیت، فرسایش خاک، بیابان‌زایی و طوفان‌های گردوغبار بیشتر است (Madani, AghaKuchak & Mirchi, 2016).

آب‌های زیرزمینی در مناطق خشک و نیمه‌خشک، به دلیل بارش اندک و کمبود یا نبود منابع آب سطحی، منبع اصلی و قابل اعتمادی برای تأمین آب در مصارف مختلف فراهم کرده است؛ اما در دهه‌های اخیر، بهره‌برداری و استفاده غیراصولی و خشک‌سالی‌های پی‌درپی موجب شده کیفیت و کمیت این آب‌ها به شدت کاهش یابد (امیری‌بورخانی، خالدیان، اشرف‌زاده و شاه‌نظری، ۱۳۹۵). منابع آب محدود دسترسی همه انسان‌ها به این منابع با ارزش را با چالش‌های بسیاری مواجه کرده است. بنابراین یکی از اقدامات بسیار مهم در این خصوص سیاست‌گذاری در حوزه آب است؛ به گونه‌ای که ذی‌نفعان، سیاست‌گذاران، تصمیم‌گیران، کارشناسان و مدیران را از میزان آب موجود به‌منظور برنامه‌ریزی برای مصارف مختلف آگاه کند. سیاست‌های مربوط به بخش آب یکی از مهم‌ترین اسناد موجود در کشور است که به تصمیم‌سازان، سیاست‌گذاران، مدیران و کارگزاران کمک می‌کند توان اکولوژیکی هر منطقه را بهتر شناسایی کنند و در نتیجه تصمیم‌های صحیحی را درباره اقدامات مرتبط با مصارف آب در بخش‌های مختلف شرب - بهداشت، کشاورزی و صنعت اتخاذ کنند. در چهار دهه پس از انقلاب، در حدود ۳۵ سند در چهار بازه زمانی (۱۳۵۷-۱۳۹۶) تدوین شده است. بخشی از این اسناد برنامه‌های اول تا ششم توسعه بوده؛ تعدادی دیگر از سوی وزارتخانه‌ها و نهادهایی مانند وزارت نیرو، شورای عالی آب و مجلس شورای اسلامی تدوین شده؛ شماری از این اسناد نیز ابلاغیه‌هایی از طرف دفتر مقام رهبری بوده است.

در پژوهش حاضر، سیاست‌های کلان نظام در حوزه آب در بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۸ بررسی شده است. در این بازه زمانی، کشور به‌تازگی جنگ تحمیلی را پشت‌سر گذاشته بود و سیاست‌گذاران به ترمیم و بازسازی آسیب‌های ناشی از جنگ مشغول بودند. از طرف دیگر به دلیل آسیب‌های ناشی از جنگ هشت‌ساله، بخش خدمات و به‌ویژه بخش صنعت دچار

مشکلات بسیاری شده و کشور با حجم عظیمی از اشتغال قشر جوان و تحصیل کرده روبه‌رو بود. بنابراین به‌ویژه در روستاها و حاشیه شهرها کشاورزی روزبه‌روز گسترش می‌یافت. در این شرایط، حمایت دولت نیز اهمیت دارد. دولت ابزار کشت و زراعت را از طریق تعاونی‌های روستایی در اختیار روستاییان قرار می‌داد تا هم کشور را از واردات بی‌نیاز کند و هم حجم عظیمی از قشر جوان جویای کار را به اشتغال وادارد. بنابراین بررسی سیاست‌های کلان نظام در بازه زمانی برنامه اول (۱۳۶۸-۱۳۷۲) و برنامه دوم (۱۳۷۴-۱۳۷۸) به‌منظور پی بردن به گفتمان حاکم بر این سیاست‌ها ضروری به‌نظر می‌رسد.

پرسش‌های پژوهش عبارت است از: ۱. گفتمان حاکم بر سیاست‌های کلان نظام در حوزه آب چه بوده است؟ ۲. دل‌های مرکزی، مؤلفه‌های گفتمانی، زنجیره هم‌ارزی و غیریت‌سازی حاکم که نشان‌دهنده این گفتمان‌اند، چه بوده است؟ ۳. از چه نظریه‌ای برای تبیین گفتمان حاکم بر این سیاست‌ها استفاده شده است؟

۲. پیشینه تحقیق

در جدول ۱، پژوهش‌هایی که در راستای موضوع تحقیق حاضر انجام شده، مرور شده است. گفتنی است که تحقیقی که سیاست‌های کلان نظام در حوزه آب در بازه زمانی مورد مطالعه را واکاوی کرده باشد، یافت نشد.

جدول ۱. خلاصه پیشینه تحقیق

پژوهشگر	عنوان پژوهش	روش پژوهش	نتایج پژوهش
ملکی، صالحی، کریمی و شبیری، ۱۴۰۱	تحلیل گفتمان قانون توزیع عادلانه آب در ایران	تلفیق رویکردهای فرکلاف و لاکلا و موفه	یافته‌ها در دو بخش تحلیل ویژگی‌های متن قانون و بررسی ارتباط آن با شرایط اقتصادی، اجتماعی و سیاسی جامعه بیان شد. نتایج حاکی از اثرپذیری این قانون از ارزش‌های انقلابی و شرایط حاکم بر جامعه در سال‌های آغازین پیروزی انقلاب اسلامی بود. ابهام در تعریف مفاهیم از جمله عدالت و مصالح عمومی، باور نداشتن به محدودیت‌ها در منابع آبی و زود هنگام بودن بحران، اعتقاد نداشتن به موجودیت طبیعت و اکوسیستم‌های زنده و غفلت از نقش عاملیت شهروندان، قانون توزیع عادلانه آب را به قانونی ناعادلانه تبدیل کرده است که حقوق طبیعت و نسل‌های آینده را نادیده می‌گیرد.

پژوهشگر	عنوان پژوهش	روش پژوهش	نتایج پژوهش
زارع شاه آبادی و بنیاد، ۱۴۰۱	تحلیل گفتمان حاکم بر مدیریت منابع آب در اسناد بالادستی کشور (بازه زمانی: ۱۳۶۷-۱۳۵۷)	تحلیل گفتمان لاکلاو و موفه	تحلیل این اسناد نشان داد گفتمان اصلی حاکم بر این دوره بهره‌بردارانه است که دال اصلی و نقطه ثقل این اسناد به‌شمار می‌آید که حاکی از بهره‌گیری تمام‌عیار از منابع آبی کشور با استفاده از تکنولوژی و مکانیزاسیون روش‌های تولید است. این گفتمان با غیریت‌سازی گفتمان حفاظت در این اسناد خود را می‌نمایاند و دال‌های اصلی و شناوری مثل هژمونی گفتمان نوسازی در مقابل گفتمان توسعه، گفتمان دستوری-سفارشی در مقابل گفتمان پژوهشی و هژمونی مدیریت دولتی در مقابل مدیریت مشارکتی مؤید این گفتمان است که با دال‌های هم‌ارزی مثل استفاده از منابع آب‌های سطحی و زیرزمینی، توجه به کشاورزی، اشتغال و درآمدزایی، حفر چاه‌های عمیق و نیمه‌عمیق به‌منظور تأمین آب شرب، صنعت و کشاورزی افزایش ظرفیت نیروگاه‌های برق آبی کشور و سیاست خودکفایی محصولات کشاورزی مورد تأیید قرار می‌گیرد.
شعبانعلی قمی، مهدوی و اسدی، ۱۴۰۰	تحلیل محتوای مؤلفه‌های مدیریت آب کشاورزی در اسناد بالادستی توسعه کشور	تحلیل محتوا	طبق یافته‌های این پژوهش، آگاهی از وضعیت منابع آب و برنامه‌ریزی صحیح در مورد مقدار و زمان مصرف آن از جنبه‌های مهم مدیریت آب به‌شمار می‌رود. یافته‌ها حاکی از این است که دولت بیشترین نقش را در مدیریت منابع آبی دارد و بخش‌های مدنی و خصوصی تأثیر بسیاری در مدیریت منابع آبی ندارند؛ با این حال، ایجاد تشکل‌ها و گروه‌ها گامی مهم و مؤثر در پایداری منابع و افزایش بازده و کارایی مصرف آب آبیاری و تولید محصولات کشاورزی قلمداد می‌شود. همچنین براساس نتایج تحقیق، مدیریت سازمانی و اداری بخش آب بیش از قوانین و سیاست‌های این بخش بر عملکرد مدیریت آب تأثیر می‌گذارد. این امر نشان می‌دهد قوانین و سیاست‌ها با فرایندهای اجرایی فاصله چشمگیری دارند.
حیدری، ۱۳۹۸	بررسی و تحلیل قوانین و اسناد فرادست پیرامون انتخاب الگوی کشت مناسب در عرصه کشاورزی ایران	مرور اسناد (مقاله فاقد روش مشخص)	تغییر الگوی کشت و ارائه الگوی کشت ملی از الزامات قانونی کشور است (نظیر قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی، آیین‌نامه اجرایی بهینه‌سازی مصرف آب کشاورزی، و قانون جلوگیری از خرد شدن اراضی کشاورزی و...) که تا کنون به‌شکل مؤثری به آن، به‌استثنای مسائل کشت‌های گلخانه‌ای و کشت فراسرمینی، پرداخته نشده است. کارهای انجام‌شده نیز بیشتر درون‌بخشی است و هماهنگی‌ها با سایر دستگاه‌ها و جامع‌نگری‌های لازم در این زمینه صورت نگرفته است. همچنین به بحث آموزش و ظرفیت‌سازی در زمینه الگوی کشت کمتر توجه شده و در نتیجه پژوهش و مطالعات میدانی کافی نیز در این زمینه در کشور انجام نشده است. آخرین موردی که در بحث الگوی کشت مغفول مانده، توجه به گنجاندن گیاهان بومی و کم‌بهره‌برداری شده ^۱ و یا حتی گیاهان جدید (خارجی) کم‌مصرف از نظر آب، ولی با ارزش اقتصادی زیاد در الگوی کشت و در راستای پایداری تولید و سازگاری با تغییر اقلیم در کشور است. همچنین با توجه به گذشت زمان نسبتاً طولانی از تصویب قوانین و اسناد فرادست مرتبط با بحث انتخاب الگوی کشت و با توجه به تغییرات اقلیمی و آب‌وهوایی و به کل تغییرات فناوری‌ها در فضای بخش کشاورزی در سال‌های اخیر، ضرورت بازنگری و یا وضع قوانین جدیدی که خلأهای قانونی لازم را پر کند، احساس می‌شود.

1. under utilized

پژوهشگر	عنوان پژوهش	روش پژوهش	نتایج پژوهش
ولی‌زاده، کریمی و حیاتی، ۱۳۹۸	تعیین‌کننده‌های هنجارهای اخلاقی و اسناد مسئولیت در زمینه حفاظت آب: مورد مطالعه کشاورزان شهرستان‌های مهاباد و میاندوآب	روش پیمایش	متغیرهای نگرانی از کمبود آب، اسناد مسئولیت و دل‌بستگی مکانی اثر مثبت و معناداری بر هنجارهای اخلاقی در زمینه حفاظت از آب داشت. همچنین ارزش جمع‌گرایانه به‌صورت مثبت و معناداری اسناد مسئولیت را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ حال آنکه ارزش فردگرایانه اثر منفی و معناداری بر اسناد مسئولیت داشت. متغیرهای مستقل این پژوهش توانایی پیش‌بینی در حدود ۵۸ درصد از تغییرات واریانس متغیر وابسته را داراست.
داوری، رشیدی و عمرانیان ۱۳۹۸، خراسانی	بازنگری قانون توزیع عادلانه آب در ایران: ضرورت‌ها و اصلاحات مورد نیاز	رویکرد تحلیلی	براساس یافته‌های این پژوهش، در موادی از این قانون، بعضی قوانین ناکارآمد در نتیجه قانون نقض می‌شود. همچنین وجود استثنا در برخی قوانین موجب سوءاستفاده از منابع آبی می‌گردد؛ در حالی که این قوانین باید کلی و عمومی ذکر شود. همچنین با توجه شرایط کنونی و وضعیت نابسامان منابع آب (کاهش کمیّت و کیفیت منابع آب)، باید امکان اصلاح قوانین و تدوین قوانین به‌روز وجود داشته باشد.
روح‌الامینی، ۱۳۹۷	آسیب‌شناسی قوانین ایران در قبال صیانت و حفظ منابع آب‌های سطحی و زیرزمینی	توصیفی و کتابخانه‌ای	برخی از این قوانین مانند قانون حفظ و حراست منابع آب‌های زیرزمینی ۱۳۴۵ به‌شکل مطلوبی از منابع آب کشور صیانت می‌کند؛ برعکس برخی قوانین دیگر مانند قانون توزیع عادلانه آب ۱۳۶۱ نه‌تنها از منابع آب حفاظت نمی‌کند، بلکه برخی مقررات آن، به‌ویژه ضمانت‌اجراهای کیفری آن، به‌دلیل ناکارآمدی زمینه آسیب به منابع آبی کشور را فراهم می‌آورد. فقدان قوانین کارآمد و ضمانت‌اجراهای کیفری مؤثر سبب شده است عملاً افراد با استفاده غیرمجاز از آب‌های کشور و حفر چاه‌های غیرمجاز به منابع آبی کشور تعرض کنند. بی‌تردید صیانت از منابع آبی کشور نیاز فوری به اصلاح قوانین موجود و وضع ضمانت‌اجراهای کیفری مؤثر دارد.

بررسی پژوهش‌های مرتبط با موضوع مورد نظر حاکی از این است که بیشتر این پژوهش‌ها به‌روش توصیفی و کتابخانه‌ای یا کیفی انجام شده است و نویسندگان تلاش کرده‌اند یک قانون مرتبط با سیاست‌ها را مورد بررسی قرار دهند؛ در حالی که در پژوهش حاضر، تمام سیاست‌ها، برنامه‌ها و اسناد مرتبط با آب در بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۸ تحلیل شده است.

۳. چارچوب نظری

در تبیین اقتصادی مدیریت منابع آب در بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲ و ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۸ می‌توان از نظریه تعدیل ساختاری بهره گرفت. به‌طور کلی زمینه نظری سیاست‌های تعدیل ساختاری، «حیای نظریه نئوکلاسیک» اقتصاد توسعه است که در دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰م صورت گرفت. این خط فکری

واکنشی بود به نگرش ساختارگرای دهه ۱۹۵۰م. نگرش ساختارگرای دهه ۱۹۵۰م به آموزه‌های کینز نظر داشت که دخالت گسترده دولت را تجویز می‌کرد. در مقابل، برنامه تعدیل ساختاری که از اوایل دهه ۱۹۷۰م شکل گرفت، شامل دو برنامه هم‌زمان خصوصی‌سازی یعنی واگذاری شرکت‌های دولتی به بخش خصوصی و برنامه آزادسازی یعنی محدود کردن مداخلات دولت در قیمت‌گذاری و تخصیص منابع (افضلی، ۱۳۷۹) است. تعدیل ساختاری که الگوی غالب برنامه‌های توسعه بعد از انقلاب اسلامی بود، نیز متأثر از فلسفه اخلاق کانت است. از این‌رو در نظریه تعدیل ساختاری، هر چند دولت حداقلی کارآمدتر از هر ساختار و سامان دیگری است، دفاع از چنین وضعیتی، اخلاقی است. این الگو با پیش کشیدن اصول کانتی «تقدم حق بر خیر» و اینکه «افراد هدف هستند، نه وسیله»، یک دستگاه نظری را برمی‌سازد که براساس آن، تعقیب هر هدفی، هر قدر مطلوب و توأم با آرزوی شدید فردی یا اجتماعی، باید تابع قیده‌های اخلاقی مشخصی باشد که نوزیک آن‌ها را «قیده‌های جانبی اخلاق» می‌نامد (مظفری‌نیا، منوچهری و غفاری، ۱۳۹۵).

رویکرد اقتصادی ایران پس از جنگ تحمیلی، سیاست تعدیل ساختاری تجویز شده از سوی صندوق بین‌المللی پول بوده است (حیدری، مقدم، باستانی‌فر و مهرشاد، ۱۳۹۵). بر این اساس، سیاست‌های تعدیل اقتصادی و به‌دنبال آن سیاست‌های تعدیل بخش‌های اقتصاد برای گشودن بازارهای کشورهای بدهکار بر روی واردات از کشورهای صنعتی و کاهش نقش دولت در اقتصاد طراحی شد. این سیاست‌ها شامل اقدامات آزادسازی، تجاری، مقررات‌زدایی از سرمایه‌گذاری، خصوصی‌سازی خدمات عمومی، اصلاحات بخش کشاورزی، بازار کار و صندوق‌های باننشستگی و آزادسازی تقریباً همه بازارهای داخلی می‌شد (راغفر، ۱۳۹۲). بنا بر آموزه‌های تعدیل ساختاری، فرض بر این است که بهترین راه دستیابی به رشد سریع، واگذاری تصمیمات اقتصادی به افراد و نهادهای خصوصی است که با یکدیگر در حال رقابت‌اند. بالاخره چنین فرض می‌شود که اعمال مقررات و دخالت‌های دولت به‌ویژه در بازارهای سرمایه و نیروی کار و همچنین کالاهای قابل تجارت مانع می‌شود که افراد و بنگاه‌ها سودبخش‌ترین راه‌های سرمایه‌گذاری را انتخاب کنند و به این ترتیب، موجب سوءتخصیص منابع می‌شوند (ازکیا، غفاری، ایمانی و احمدش، ۱۳۸۹).

از دیدگاه برخی پژوهشگران، برنامه دوم توسعه که مبتنی بر سیاست تعدیل بود، به دلیل ناکارآمدی نظام اداری، بحران ارزی و افزایش نرخ تورم تا مرز ۵۰ درصد، در مرحله اجرا مورد بازنگری قرار گرفت. برنامه سوم نیز ادامه سیاست تعدیل بود؛ با این تفاوت که اصلاح ساختارهای اداری و اقتصادی مورد توجه قرار گرفت. اجرای این برنامه که هم‌زمان با شکل‌گیری جنبش اصلاحات در ایران، تنش‌زدایی در سیاست خارجی و کاهش شدید بهای نفت بود، دوره‌ای از انضباط مالی را در دولت به‌وجود آورد و از نظر تحقق اهداف پیش‌بینی‌شده نیز موفق‌تر از سایر برنامه‌های پس از انقلاب بود (امیدی، ۱۳۹۱). برنامه دوم توسعه از سال ۱۳۷۴ آغاز شد. در برنامه دوم، رویکرد اصلی دولت معطوف به محور قرار دادن بخش کشاورزی به‌عنوان اساس توسعه اقتصادی بود. این برنامه به‌دلیل نوسان‌های حاکم بر قیمت نفت در بازارهای جهانی و عدم توفیق کامل دولت در اجرای بهینه طرح‌های خصوصی‌سازی و اصلاح ناکارآمد شرکت‌های

دولتی و سایر مسائل موفقیت‌آمیز نبود. اما در زمینه‌های معینی از برنامه‌های زیربنایی عمرانی کشور، پیشرفت‌های نسبتاً خوبی حاصل شد (شقایق‌شهری، ۱۳۹۷). سیاست تعدیل ساختاری در حیطه کشاورزی شامل این موارد است: مسائل خرید تضمینی، تعیین قیمت محصول برای خرید تضمینی، نرخ ارز، واردات و صادرات، کاهش دخالت دولت و توسعه روند خصوصی‌سازی، مالکیت اراضی کشاورزی، یکپارچه‌سازی اراضی و طرح وظایف جدید در اجرای تعدیل. این وظایف جدید نیز شامل ایجاد زمینه افزایش تولید محصولات کشاورزی و دامی و افزایش بهره‌وری از نهاده‌های تولید، تشویق سرمایه‌گذاری، تحقیق در مورد بهبود روش‌های تولید، توسعه و ترویج تکنولوژی مناسب و مبارزه با آفات می‌شود (افضلی، ۱۳۷۹).

۴. روش تحقیق

تحلیل گفتمان رویکردی میان‌رشته‌ای است که ریشه در زبان‌شناسی دارد. هدف از تحلیل گفتمان به‌دست آوردن روشی جدید در مطالعه متون، رسانه‌ها، فرهنگ‌ها، علوم، سیاست، اجتماع و مواردی مانند آن است. بنابراین تحلیل گفتمان جزء روش‌های تحقیق کیفی است که برای کشف معنای متن یا سخن به کار می‌رود و از آن در زمینه‌های مختلف مانند سیاست و رسانه استفاده می‌شود (کلانتری، عباس‌زاده، سعادت‌ی، پورمحمد و پورمحمد، ۱۳۸۸).

جامعه آماری پژوهش تمام اسناد بالادستی آب در بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۸ است که شامل برنامه اول توسعه (۱۳۶۸-۱۳۷۲)، ابلاغیه سیاست‌های کلی برنامه دوم توسعه (۱۸ آذر ۱۳۷۲)، برنامه دوم توسعه (۱۳۷۴-۱۳۷۸)، ابلاغیه سیاست‌های کلی برنامه سوم توسعه (۳۰ اردیبهشت ۱۳۷۸) و سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران درباره «منابع آب» (۹ مرداد ۱۳۷۸) است. نمونه‌گیری از نوع تمام‌شماری است. ابزار گردآوری داده‌ها نیز اسناد و قوانینی است که در کتابخانه یا سایت مجلس شورای اسلامی وجود دارد.

اجزای تحلیل گفتمان لاکلا و موفه^۲ عبارت است از: عناصر و وقته‌ها، مفصل‌بندی، دال مرکزی، دال شناور، زنجیره هم‌ارزی، منطق تفاوت، غیریت یا ضدیت، تخاصم و جابه‌جایی (حقیقت، ۱۳۹۸). وقته‌ها^۳ به مجموعه نشانه‌هایی گفته می‌شود که گفتمان در شبکه معنایی خود به آن‌ها جایگاه می‌بخشد. جایگاه‌های تمایز که درون یک گفتمان مفصل‌بندی شده، وقته نامیده می‌شود و در مقابل، هر تفاوتی که از نظر گفتمانی مفصل‌بندی شده نیست، عناصر^۴ خوانده می‌شود (تاجیک و روزخوش، ۱۳۸۶). مفصل‌بندی^۵ هر عملی است که میان عناصر پراکنده ارتباط برقرار کند؛ به‌نحوی که هویت و معنای این عناصر در نتیجه این عمل اصلاح و تعدیل شود (فوزی و نریمان، ۱۳۸۶). دال

2. Laclau and Mouffe
3. moments
4. elements
5. articulation

مرکزی^۶ نشانه یا نشانه‌هایی است که سایر نشانه‌ها حول آن نظم می‌گیرد. هسته مرکزی منظومه گفتمانی را دال مرکزی تشکیل می‌دهد. نیروی جاذبه این هسته سایر نشانه‌ها را به خود جذب می‌کند و سامان می‌دهد؛ به عبارت دیگر، مفاهیمی که در یک گفتمان مفصل‌بندی می‌شود، حول یک مفهوم یا دال مرکزی شکل می‌یابد (صدرایی و صادقی، ۱۳۹۶). دال شناور^۷ نشانه‌ای است که بر سر انتخاب معنای آن، رقابت وجود دارد؛ زیرا دال شناور به روی انتخاب معانی گوناگون باز است و هر گفتمان تلاش می‌کند به شیوه‌های خاص، معنایی سازگار با خود برای آن برگزیند. در مفصل‌بندی، دال‌های اصلی با یکدیگر در زنجیره هم‌ارزی^۸ ترکیب می‌شود. این دال‌ها نشانه‌هایی بی‌محتویند؛ یعنی به‌خودی‌خود بی‌معنایند تا اینکه از طریق زنجیره هم‌ارزی با سایر نشانه‌هایی که آن‌ها را از معنا پر می‌کنند، وارد فرایند هم‌نشینی و ترکیب می‌شوند و در مقابل هویت‌های منفی دیگری قرار می‌گیرند که به‌نظر می‌رسد تهدیدکننده آن‌ها باشند. گفتمان‌ها از راه زنجیره هم‌ارزی، تفاوت‌ها را می‌پوشانند (ذوالفقاری، صابردمیرچی و باقری بنجار، ۱۳۹۶). منطق تفاوت^۹ به ویژگی متکثر بودن جامعه اشاره دارد و بر تمایزها و تفاوت‌های میان نیروهای اجتماعی تأکید می‌کند. منطق تفاوت می‌کوشد با تأکید بر تفاوت‌ها و تنوعات و به‌تبع آن اختلافات موجود در عرصه اجتماعی زنجیره هم‌ارزی موجود را به هم بریزد (کسرای و پوزش شیرازی، ۱۳۸۷). ایجاد غیریت و فرض ضدیت‌های اجتماعی از سه جهت برای نظریه گفتمان اهمیت دارد. نخست اینکه احداث یک نسبت متضاد و خصمانه که به تولید یک «غیر» یا «دیگر» منجر می‌شود، برای تأسیس مرزهای گفتمان ضروری است؛ دوم اینکه تأسیس روابط و مرزهای تضادآمیز برای تثبیت بخشی از هویت صورت‌بندی‌های گفتمانی و کارگزاران اجتماعی امری محوری است؛ سوم اینکه تجربه ضدیت نمونه‌ای است که حدوثی بودن هویت را نشان می‌دهد (داوودی، ۱۳۸۸). از دیگر اجزای تحلیل گفتمان «تخاصم و جابه‌جایی» است. تخصصم و جابه‌جایی هم‌ارز میان مواضع سوژگی متمایز در دو شکل بروز می‌کند: نخست تردید در روابط انقیادی که از قبل موجود بوده است؛ مثلاً به‌دلیل جابه‌جایی تصور دموکراتیک، در قالب روابط سرکوب مفصل‌بندی می‌شود؛ دوم مفصل‌بندی عنصری تازه در گفتمان (های) موجود که اشکال جدیدی از نابرابری را پدید می‌آورد که می‌تواند مواضع سوژگی را جایگاه تخصصم کند (نیکدار اصل و فتحی‌فتح، ۱۳۹۵).

۵. یافته‌های تحقیق

۵-۱. فضای فکری، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی حاکم بر این دوره

این دوره در بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۸ قرار می‌گیرد و در سال ۱۳۶۸ با انتخاب هاشمی رفسنجانی برای ریاست‌جمهوری آغاز می‌شود. جنگ تحمیلی عراق پایان یافته و کشور در صدد بازسازی

6. nodal point
7. floating signifier
8. chain of equivalence
9. logic of difference

خرابی‌ها و عقب‌ماندگی‌های به‌جامانده از جنگ است. بررسی این برنامه‌ها نشان می‌دهد تمام تلاش دولت در دوران سازندگی حول محور تکمیل طرح‌های ناتمام، انعقاد قراردادهای بلندمدت، جلب سرمایه، عرضه تسهیلات بانکی، جلب منابع مالی برای سرمایه‌گذاری، فراهم آوردن امکانات گسوی تطبیق کشت، حفاظت و سامان‌دهی نظام بهره‌برداری، تدوین و اجرای نظام بهره‌برداری، در اختیار قرار دادن اراضی به روستاییان، اعطای پروانه بهره‌برداری به روستاییان و عشایر، تأمین ماشین‌آلات، حمایت از ایجاد تعاونی و افزایش کمی و کیفی محصولات است.

۲-۵. مؤلفه‌های گفتمانی اثرگذار بر اسناد بالادستی مدیریت منابع آب در ایران در بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲ و ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۸

الف. هژمونی گفتمان بازسازی و سازندگی: دولت در سال ۱۳۶۸، پس از جنگ پایان یافتن جنگ، کاملاً استقرار یافته و برنامه‌هایش را بر امر سازندگی، پیشرفت و ترمیم خرابی‌های جنگ متمرکز کرده است. در این مقطع که به دوره سازندگی مشهور است، عملاً توسعه اقتصادی و دولت‌سالاری مقدم بر سایر ابعاد توسعه، به‌ویژه توسعه سیاسی و فرهنگی است. مساله اصلی در این دوره مقابله با عقب‌ماندگی اقتصادی است. کارگزار فعال دولت است و مفاهیم عدالت، آزادی، توسعه، فقر، امنیت، اشتغال، مسکن و بیمه از کلیدواژه‌های اصلی آن به‌شمار می‌آید (کردونی و فاضلی، ۱۳۸۷).

جدول ۲. عناصر گفتمانی بازسازی و سازندگی در اسناد بالادستی آب

نوع برنامه	ماده	نمونه
برنامه اول توسعه	ماده ۴	در طول دوره برنامه در صورتی که اجرای طرح‌های جدید و یا افزایش حجم عملیات طرح‌های پیشنهادی، در جهت ارتقای اهداف برنامه‌های بخش آب و کشاورزی خصوصاً در زمینه آب و خاک و امور زیربنایی و منابع طبیعی ضروری تشخیص داده شود، دولت مکلف است براساس پیشنهاد وزارتخانه‌های کشاورزی و جهادسازندگی و نیرو، حسب مورد و با تأیید سازمان برنامه و بودجه نسبت به تأمین بودجه مورد نیاز از سرجمع اعتبارات جذب‌نشده عمرانی کشور اقدام کند.
برنامه دوم توسعه	ماده ۲۰	به‌منظور جبران ضرر و زیان شهرهای واقع در مناطقی که قیمت تمام‌شده آب از ده‌برابر قیمت متوسط کشور بیشتر باشد، اجازه داده می‌شود با تشخیص وزارت نیرو، سالانه حداکثر ده درصد (۱۰٪) درآمد آب بهای شهرهای بیش از سیصد هزار نفر جمعیت که در گذشته سرمایه‌گذاری طرح‌های آب شرب توسط دولت در آن‌ها انجام شده است را وصول و به حساب جداگانه‌ای نزد وزارت نیرو واریز نماید تا به مصرف جبران ضرر و زیان شهرهای مذکور برسد.

ب. هژمونی گفتمان اشتغال آب‌محور: اهمیت سدسازی در دوران سازندگی به‌منظور تأمین آب آشامیدنی سالم و تولید برق و ایجاد اشتغال وابسته به آب، چه از نوع بهره‌برداری کلان و چه خرده‌مالکی، تصمیم‌سازان و سیاست‌مداران تکنوکرات را به‌سمت استفاده حداکثری از منابع آبی در دوران سازندگی برده بود. در واقع خرابی‌های ناشی از جنگ و دسترسی نداشتن به فناوری روز دنیا از اصلی‌ترین عوامل سوق نیافتن سیاست‌گذاران به سرمایه‌گذاری در بخش‌های خدمات و صنعت بوده است.

جدول ۲. عناصر گفتمانی اشتغال آب‌محور در اسناد بالادستی آب

نوع برنامه	ماده	نمونه
برنامه دوم توسعه	ماده ۷۴ بند «الف» و «ب»	«الف»: دولت موظف است با توجه به نقش محوری بخش‌های آب و کشاورزی منابع طبیعی در اهداف توسعه ملی و استقلال اقتصادی کشور اقدامات لازم را معمول دارد. «ب»: در طول دوره برنامه، در صورتی که اجرای طرح‌های جدید و یا افزایش حجم عملیات طرح‌های پیشنهادی در جهت ارتقای اهداف برنامه‌های بخش آب و کشاورزی خصوصاً در زمینه آب و خاک و امور زیربنایی و منابع طبیعی و اشتغال در زمینه صنایع روستایی ضروری تشخیص داده می‌شود، دولت می‌تواند حسب مورد براساس پیشنهاد وزارتخانه‌های کشاورزی، جهادسازندگی و نیرو و با تأیید سازمان برنامه و بودجه نسبت به تأمین بودجه مورد نیاز از سرجمع اعتبارات جذب‌نشده عمرانی کشور اقدام کند.
برنامه اول توسعه	ماده ۴	در طول دوره برنامه در صورتی که اجرای طرح‌های جدید و یا افزایش حجم عملیات طرح‌های پیشنهادی، در جهت ارتقای اهداف برنامه‌های بخش آب و کشاورزی خصوصاً در زمینه آب و خاک و امور زیربنایی و منابع طبیعی ضروری تشخیص داده شود، دولت مکلف است براساس پیشنهاد وزارتخانه‌های کشاورزی و جهادسازندگی و نیرو، حسب مورد و با تأیید سازمان برنامه و بودجه نسبت به تأمین بودجه مورد نیاز از سرجمع اعتبارات جذب‌نشده عمرانی کشور اقدام کند.
برنامه دوم توسعه	ماده ۷۷	به‌منظور تحقق محوریت بخش‌های آب و کشاورزی در برنامه دوم دولت موظف است اقدامات زیر را به‌عمل آورد: در طول سال‌های برنامه دوم به‌صورت میانگین حداقل بیست و پنج درصد (۲۵٪) از تسهیلات کلیه بانک‌های کشور را به طرح‌های بخش آب و کشاورزی اختصاص دهد. حداقل هفتاد درصد (۷۰٪) سود و کارمزد تسهیلات بانکی مربوط به طرح‌های بخش آب و کشاورزی و طرح‌های کوچک تأمین آب و شبکه‌های آبیاری و زهکشی و صنایع تبدیلی و تکمیلی و روستایی و دستی و بافندگان فرش دستباف در مناطق محروم و پنجاه درصد (۵۰٪) سود و کارمزد تسهیلات طرح‌های فوق را در سایر مناطق که به بخش خصوصی و تعاونی پرداخت خواهد شد در بودجه‌های سالانه منظور و تعهد و پرداخت خواهد شد.

ج. هژمونی گفتمان دولت بهره‌بردار: تصور بهره‌برداری از تمام منابع و سرپرستی تمام امور به‌دست دولت به‌منظور ترمیم و بازسازی بعد از جنگ تحمیلی، دولت را به یک بهره‌بردار تمام‌عیار تبدیل کرده بود. از طرف دیگر خصوصی‌سازی و آزادسازی هرچند به‌عنوان دو رکن اساسی سیاست تعدیل اقتصادی مطرح می‌شود، نتوانست مشارکت را در بحث کشاورزی تقویت کند و دولت همچنان در جایگاه یک قوه تمام‌عیار مسئول تأمین، افتتاح و بهره‌برداری از تمام طرح‌های وزارت نیرو بود. بنابراین در برنامه اول توسعه چندان به منابع آب اهمیت داده نشد. از آنجا که در زمینه منابع آب طرح‌های سدسازی در این دوره آغاز شد، می‌توان گفت برنامه‌های اول و دوم توسعه برنامه‌هایی بودند که «دولت موظف» و پدرسالار یکی از کلیدواژه‌های اصلی این دوره در اسناد بالادستی آب تلقی می‌شود. برنامه دوم توسعه در شرایطی آغاز شد که با بهره‌برداری از ظرفیت‌های بدون استفاده موجود در سال‌های برنامه اول، هرگونه تغییر در روندهای اقتصادی مستلزم سرمایه‌گذاری در زمینه‌های جدید اقتصادی بود (جعفرزاده، طهماسبی پور و حقی‌زاده، ۱۳۹۵).

جدول ۳. عناصر گفتمانی دولت بهره‌بردار در اسناد بالادستی آب

نوع برنامه	ماده	نمونه
برنامه اول توسعه	ماده ۲۹ بند «ز»	«ز»: به‌منظور استفاده حداکثر از ظرفیت‌های منابع آب و نیروی کشور، به دولت اجازه داده می‌شود که احداث سدهای کارون سه، کارون جریانی چهار، کرخه و گاویشان را تا سقف سه میلیارد (۳,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰) دلار از طریق انعقاد قراردادهای اعتباری بلندمدت تأمین کند.
برنامه دوم توسعه	ماده ۷۸	با توجه به اهمیت و حساسیت نقش آب در توسعه و استقلال اقتصادی کشور، دولت مکلف است از سرجمع کل اعتبارات عمرانی کشور به غیر از وزارتخانه‌های آموزش و پرورش، فرهنگ و آموزش عالی، بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح در طول برنامه دوم به‌میزان سه درصد (۳٪) در چارچوب لوایح بودجه سالانه در اختیار وزارت نیرو قرار دهد تا از طریق مبادله موافقت‌نامه با سازمان برنامه و بودجه جهت اجرای طرح‌های تأمین آب و آبرسانی به مصرف برساند.

۳-۵. زنجیره هم‌ارزی گفتمان رشد و پیشرفت اقتصادی در مقابل گفتمان تأکید بر توسعه همه‌جانبه اقتصادی - اجتماعی

در گفتمان رشد و توسعه کمی‌گرای حاکم بر اسناد بالادستی آب در بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۸، مجموعه‌ای از مواردی را می‌توان یافت که به‌وضوح می‌تواند ایده گفتمان رشد و توسعه را در مقابل گفتمان کیفیت و پیشرفت تقویت کند. یکی از این موارد، مطابق بررسی اسناد بالادستی آب، رشد و گسترش تولید داخلی در زمینه کشاورزی است. تأمین سرمایه بخش کشاورزی در سال‌های پس از انقلاب به‌صورت تلفیقی از بودجه‌های عمرانی و مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی صورت گرفته است. در جدول زیر مشاهده می‌شود که متوسط نرخ رشد اعتبارات عمرانی دولت در بخش کشاورزی معادل ۵۱٫۲ درصد بود و مانده تسهیلات نظام بانکی به بخش کشاورزی به‌طور متوسط در هر سال حدود ۲۸٫۵ درصد رشد داشته است.

جدول ۴. اعتبارات عمرانی و مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش کشاورزی طی سال‌های برنامه اول

سال	اعتبارات عمرانی بخش کشاورزی	نرخ رشد	سهم بخش از کل اعتبارات عمرانی دولت	مانده تسهیلات بخش کشاورزی	نرخ رشد	سهم مانده تسهیلات بخش از کل مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی
۱۳۶۷*	۷۶/۲	-	۱۰/۸	۱۲۱/۳	-	۱۸/۶
۱۳۶۸	۱۰۵/۴	۳۸/۳	۱۱/۳	۱۶۹/۲	۳۸/۵	۱۷/۴
۱۳۶۹	۱۶۶/۴	۵۷/۹	۹/۴	۲۱۳/۸	۲۶/۲	۱۶/۲
۱۳۷۰	۱۹۹/۶	۲۰	۷/۹	۲۹۹/۱	۳۸/۲	۱۶/۲
۱۳۷۱	۲۳۳/۱	۱۶/۸	۸	۳۸۹	۲۹/۸	۱۵/۶
۱۳۷۲	۵۲	۱۲۳/۱	۷/۲	۴۸۲	۲۷/۲	۱۵/۹
متوسط برنامه	۲۴۴/۸	۵۱/۲	۸/۸	۳۸۳/۴	۳۸/۵	۱۶/۴

فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان

(منبع: آقانسیری، ۱۳۹۱)

* سال ۷۶۳۱ جزء برنامه نیست.

در دو ماده از مواد برنامه دوم توسعه (ماده ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۹ و ۸۰) بر «محوریت آب و کشاورزی» و منابع طبیعی در اهداف توسعه ملی و استقلال اقتصادی کشور تأکید شده است. طی سال‌های برنامه دوم توسعه (۱۳۷۴-۱۳۷۸)، نسبت اعتبارات عمرانی اختصاص یافته دولت به بخش کشاورزی به کل اعتبارات عمرانی در مقایسه با برنامه اول کاهش داشته و به ۴٫۳ درصد در سال ۱۳۷۸ رسیده است. نرخ رشد این اعتبارات در سال ۱۳۷۸ نیز روند افزایشی داشته و به ۴۲٫۶ درصد رسیده است.

جدول ۵. اعتبارات عمرانی و مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش کشاورزی طی سال‌های برنامه دوم

سال	اعتبارات عمرانی بخش کشاورزی	نرخ رشد	سهام بخش از کل اعتبارات عمرانی دولت	مانده تسهیلات بخش کشاورزی	نرخ رشد	سهام مانده تسهیلات بخش از کل مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی
۱۳۷۴	۶۴۷/۸	۱۱/۲	۵	۷۳۴-۰/۳	۱۸/۷	۱۸/۹
۱۳۷۵	۸۰۱	۲۳/۶	۴/۶	۹۸۸-۰/۷	۲۴/۶	۱۹/۶
۱۳۷۶	۸۷۶/۴	۹/۴	۴/۳	۱۲۰-۶۶	۲۲/۱	۲۰/۳
۱۳۷۷	۸۲۹/۵	-۵/۴	۴/۸	۱۶۴۴۲/۹	۲۶/۳	۱۹/۸
۱۳۷۸	۱۱۸۳	۴۲/۶	۴/۳	۲۲۶۲۱/۹	۳۷/۶	۲۰/۹
متوسط دوره	۸۶۷/۵	۴۲/۶	۴/۶	۱۳۶۷-۰/۶	۲۹/۹	۲۰/۳

فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان

(منبع: همان)

* سال ۳۷۳۱ جزء برنامه نیست.

از دیدگاه برخی منتقدان، کشاورزی ایران در دوران سازندگی به رشد چشمگیری دست یافت که دلیل اصلی آن تشویق کشاورزان به تولید بیشتر محصولات از طریق افزایش قیمت خرید این محصولات بود. اما دیری نپایید که به شدت فشار اجتماعی بر کشاورزان زیاد شد، قیمت کالاها افزایش چشمگیر یافت و نرخ تورم به بیش از ۴۹ درصد رسید (فروتن، ۱۳۹۶). از دیگر مواردی که گفتمان رشد و توسعه اقتصادی را در قالب زنجیره هم‌ارزی نشان می‌دهد، جلب منابع جهت سرمایه‌گذاری و اعطای تسهیلات است. بررسی این برنامه‌ها نشان می‌دهد تمام تلاش دولت در دوران سازندگی حول محور تکمیل طرح‌های ناتمام، انعقاد قراردادهای بلندمدت، جلب سرمایه، ارائه تسهیلات بانکی، جلب منابع مالی برای سرمایه‌گذاری، فراهم آوردن امکانات الگوی تطبیق کشت، حفاظت و سامان‌دهی نظام بهره‌برداری، تدوین و اجرای نظام بهره‌برداری، در اختیار قرار دادن اراضی به روستاییان، اعطای پروانه بهره‌برداری به روستاییان و عشایر، تأمین ماشین‌آلات، حمایت از ایجاد تعاونی و افزایش کمی و کیفی محصولات است. دولت در کنار اقدامات داخلی، به دلیل ناکافی بودن عواید حاصل از نفت و در راستای تهیه انباشت لازم جهت بازسازی اقتصاد کشور به سایر منابع همچون مالیات‌ها و جلب سرمایه داخلی و خارجی متوسل شد. در این دوره سعی شد با پیوند میان سرمایه دولتی، سرمایه داخلی و سرمایه خارجی، انباشت لازم جهت پیشبرد برنامه رشد اقتصادی فراهم شود (دهقان و سمیعی‌اصفهانی، ۱۳۹۶). به نظر می‌رسد زنجیره هم‌ارزی گفتمان رشد و توسعه اقتصادی حلقه دیگری نیز دارد که آن ارتقای اهداف برنامه‌های بخش آب و کشاورزی به‌خصوص در زمینه آب و خاک است. مصوبات اسناد بالادستی آب حاکی از این است که در برنامه‌ها، سیاست‌ها و قوانین بازه زمانی مورد بررسی، سیاست‌گذار به منظور استفاده حداکثری در زمینه تولید محصولات کشاورزی؛ در کنار رشد تکنسین‌ها و تکنوکرات‌ها برای تولید کالاها و گسترش صنایع و کارخانه‌ها تلاش می‌کند. وضعیت کشور پس از جنگ و کاربست سیاست تعدیل اقتصادی در امور کشاورزی

که دارای دو اصل هم‌زمان خصوصی‌سازی و آزادسازی است، در تولید محصولات کشاورزی و صنایع تبدیلی وابسته به آن بسیار اثرگذار بوده است.

جدول ۶. عناصر زنجیره هم‌ارزی گفتمان رشد و پیشرفت اقتصادی در مقابل گفتمان تأکید بر توسعه همه‌جانبه اقتصادی - اجتماعی

نوع برنامه	ماده	نمونه
برنامه دوم توسعه	ماده ۳	گسترش تولید داخلی، به‌ویژه در زمینه کشاورزی و تأمین نیازهای اساسی جامعه و کاهش واردات اجناس مصرفی و غیر ضروری، همراه با افزایش کیفیت فراورده‌ها در کشور و توسعه صادرات غیرنفتی.
برنامه دوم توسعه	ماده ۷۶	به‌منظور تسریع و جلب منابع بیشتر جهت سرمایه‌گذاری در اجرای طرح‌های آب و خاک کشاورزی شبکه‌های فرعی آبیاری و زهکشی، دام و طیور و شیلات، احیای منابع طبیعی، شبکه‌های آبیاری و زهکشی و آبخیزداری دولت مکلف است حداکثر تا سقف سی درصد (۳۰٪) از اعتبارات مصوب طرح‌های فوق در بودجه سالانه را با اعلام وزرای مسئول و از طریق وزارتخانه ذی‌ربط در اختیار بانک کشاورزی قرار دهد. ذی‌حسابان مکلف‌اند مبالغ پرداختی به بانک کشاورزی را به هزینه قطعی منظور دارند. بانک کشاورزی موظف است از محل تلفیق منابع مذکور با منابع اعتباری سیستم بانکی و منابع حاصل از مشارکت کشاورزان و دامداران جهت سرمایه‌گذاری در این طرح‌ها در چارچوب مقررات اعتباری بانک مبادرت به اعطای تسهیلات نماید.
برنامه دوم توسعه	ماده ۷۷	به‌منظور تحقق محوریت بخش‌های آب و کشاورزی در برنامه دوم دولت موظف است اقدامات زیر را به‌عمل آورد: در طول سال‌های برنامه دوم به‌صورت میانگین حداقل بیست‌وپنج درصد (۲۵٪) از تسهیلات کلیه بانک‌های کشور را به طرح‌های بخش آب و کشاورزی اختصاص دهد. حداقل هفتاد درصد (۷۰٪) سود و کارمزد تسهیلات بانکی مربوط به طرح‌های بخش آب و کشاورزی و طرح‌های کوچک تأمین آب و شبکه‌های آبیاری و زهکشی و صنایع تبدیلی و تکمیلی و روستایی و دستی و بافندگان فرش دستباف در مناطق محروم و پنجاه درصد (۵۰٪) سود و کارمزد تسهیلات طرح‌های فوق را در سایر مناطق که به بخش خصوصی و تعاونی پرداخت خواهد شد، در بودجه‌های سالانه منظور و تعهد و پرداخت خواهد شد.
برنامه دوم توسعه	ماده ۱۲	تأمین به‌موقع و کافی نهاده‌ها و ماشین‌آلات کشاورزی و اعلام به‌موقع قیمت‌های تضمینی با مکانیسم مناسب قیمت‌گذاری، تعیین تعرفه‌های گمرکی در راستای حمایت از تولید داخلی و کاهش نقش واسطه‌ها در عرضه محصولات، استمرار سوبسید و معافیت‌های مالیاتی، لولیت به سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی نسبت به سایر بخش‌ها، اجرای بیمه تولیدات کشاورزی و تأمین اجتماعی تولیدکنندگان کشاورزی و روستاییان.
		حذف تدریجی معافیت‌های مالیاتی اعطاشده به بخش‌ها، رشته فعالیت‌ها و مؤسسات مختلف همراه با اصلاح قیمت‌ها و تخصیص بودجه و بازنگری نظام مالیاتی براساس تعریف پایه درآمد به‌استثنای بخش کشاورزی، صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی.

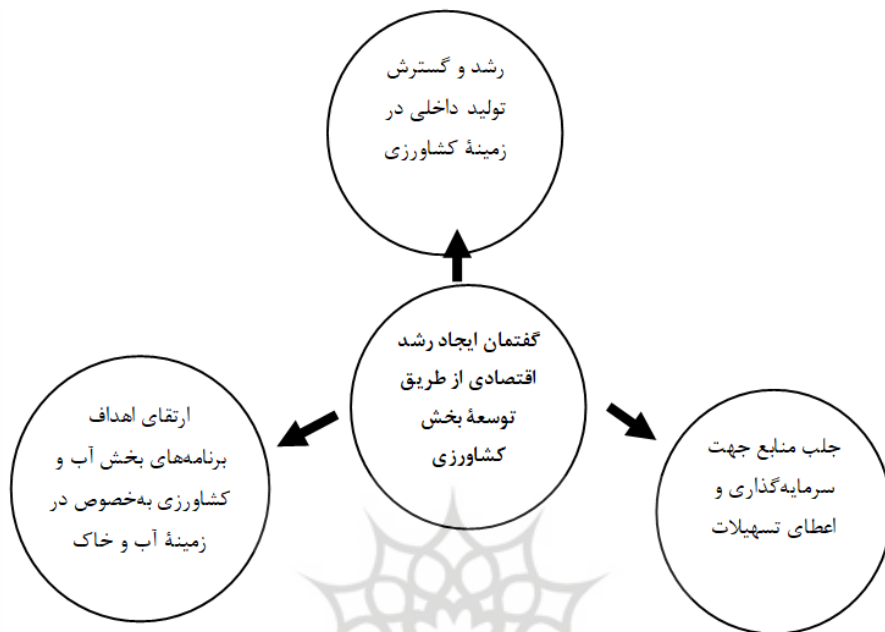
۴-۵. گفتمان ایجاد رشد اقتصادی از طریق رشد بخش کشاورزی به‌منابۀ دال مرکزی و اصلی اسناد بالادستی آب

در بحث مدیریت منابع آب در کشور، از همان نخستین سال‌های برنامه دوم و سوم و اسناد مربوط به این بازه زمانی که در حوزه منابع آب تدوین شده بود، گفتمان رشد کشاورزی ظهور می‌کند. در این تحقیق، برای تشخیص دال مرکزی دو معیار وجود دارد: ۱. تکرار؛ یعنی دالی که بیشتر بر آن تأکید شده است؛ ۲. گفتمانی بودن؛ بدین معنا که میان دال مرکزی و دال‌های شناور باید انسجام و هماهنگی وجود داشته باشد (غلامی شکارسرائی، ۱۳۹۵) در زمینه گفتمان رشد کشاورزی حاکم بر اسناد بالادستی آب به‌ویژه در برنامه اول و دوم توسعه نوعی تلاش برای رشد کشاورزی از طریق اعطای تسهیلات و سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف آب و خاک مشاهده می‌شود. برخی صاحب‌نظران در خصوص به‌کارگیری سیاست تعدیل ساختاری معتقدند دولت توجه خود را به بخش صنعت معطوف کرد و صنایع مونتاژ را در کشور فعال نمود و از طرف دیگر یارانه‌های کالاهای اصلی را تا حد زیادی کاهش داد. بنابراین بخش کشاورزی کم‌کم به بخش خصوصی و تعاونی واگذار شد. در برنامه اول توسعه، سهم اعتبارات بخش کشاورزی ۸ درصد و در مقایسه با بخش صنعت و معدن که ۹ درصد بود، وضعیت بهتری نسبت به برنامه‌های چهارم و پنجم عمرانی (قبل از انقلاب) داشت. در برنامه دوم توسعه، به‌دلیل بازپرداخت استقراض‌هایی صورت‌گرفته در برنامه اول و همچنین کاهش قیمت جهانی نفت، همه بخش‌های اقتصادی از جمله صنعت با محدودیت جدی منابع ارزی مواجه شد بنابراین با توجه به عملکرد ضعیف بخش صنعت در طی برنامه اول توسعه، بخش کشاورزی محور توسعه قلمداد گردید (نجفی‌کانی و قدیری‌معصوم، ۱۳۸۲). بنابراین رشد اقتصادی دال مرکزی و محور سیاست‌های بالادستی آب بوده است؛ چه در زمینه صنعت و چه در زمینه بخش کشاورزی. شاید بتوان گفت حتی عمده صنایع توسعه‌داده‌شده در برنامه اول توسعه در مناطق خشک و مرکزی کشور بوده است.

جدول ۷. عناصر مؤید گفتمان رشد اقتصادی براساس رشد بخش کشاورزی در اسناد بالادستی آب

نوع برنامه	ماده	نمونه
برنامه اول توسعه	اهداف کلی بند ۴	ایجاد رشد اقتصادی در جهت افزایش تولید سرانه، اشتغال مولد و کاهش وابستگی اقتصادی با تأکید بر خودکفایی محصولات استراتژیک کشاورزی و مهار تورم.
برنامه اول توسعه	اهداف کلی بند ۴-۲	رشد تولیدات سرمایه‌ای و واسطه‌ای اقتصاد با تأکید بر نهاده‌های کشاورزی، آب و خاک، صنایع معدنی و سنگین و کالاهای مورد نیاز جامعه و تأمین انرژی و ارتباطات و توسعه و تحقیقات و تکنولوژی در جهت جایگزینی واردات با اولویت استفاده حداکثر از ظرفیت‌های موجود.
برنامه دوم توسعه	تبصره ۱۹ ماده ۹ «ی»	«ی»: دولت موظف است در طول سال‌های برنامه دوم، در تنظیم بودجه‌های سالانۀ کشور به‌گونه‌ای عمل نماید که رشد اعتبارات بخش آب کمتر از رشد متوسط اعتبارات کل عمرانی سایر بخش‌ها نباشد.
سیاست‌های کلی برنامه سوم	هدف‌های کلان کیفی بخش	رشد و توسعه پایدار اقتصادی با محوریت بخش کشاورزی.

فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان

شکل ۱. مفصل‌بندی گفتمان حاکم بر اسناد بالادستی در بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲ و ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۸

۵. غیریت‌سازی گفتمان توسعه اقتصادی در اسناد بالادستی آب

بررسی اسناد بالادستی آب طی بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲ و ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۸ نشان از شکل‌گیری گفتمان بازسازانه، آب‌محور و بهره‌بردارانه در میان برنامه‌هاست. بنابراین گفتمان غیر، حاکم بر اسناد بالادستی آب همان گفتمان اهمیت دادن به پیشرفت و توسعه در مقابل گفتمان رشد اقتصادی است. آزادسازی، خصوصی‌سازی و جلوگیری از دخالت دولت در اقتصاد، شرایط را برای توجه به رشد مصرف منابع آب، هم در بخش صنعت و هم در بخش کشاورزی، فراهم آورد. نه‌فقط در کشاورزی بهره‌برداری از طرح‌های آبی و فراهم‌سازی امنیت غذایی و خودبستگی در کالاهای اساسی با افزایش تولید داخلی مطرح شد، بلکه در زمینه گسترش صنایع نیز جایابی صنایع در مکان‌هایی شکل گرفت که در مرکز کشور قرار داشتند و اساساً شهرهای کم‌آب تلقی می‌شدند. بررسی پژوهشگر مربوط به سال‌های تأسیس کارخانه‌های فولاد حاکی از این است که عمده این صنایع در بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۵، یعنی در سال‌های مربوط به برنامه اول و دوم توسعه، احداث شده است. در این دوران، فرایند سدسازی به اوج خود رسیده و در راستای در اولویت قرار دادن طرح‌های تأمین آب و تولید برق از آب سدها، جذب سرمایه‌گذاری، اعطای تسهیلات و طرح‌های کوچک تأمین آب و شبکه‌های

آبیاری و زهکشی و صنایع تبدیلی بود. بهترین راه دستیابی به رشد سریع، واگذاری تصمیمات اقتصادی به افراد و نهادهای خصوصی است که با یکدیگر در حال رقابت‌اند.

۶. نتیجه

پژوهش حاضر با هدف بررسی گفتمان‌های حاکم بر اسناد بالادستی آب در بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲ و ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۸ انجام شد. روش تحقیق تحلیل گفتمان به روش لاکلاو و موفه است. در این بازه زمانی، چهار سند مهم در حوزه آب تنظیم شد: برنامه اول توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۸-۱۳۷۲)، ابلاغیه سیاست‌های کلی برنامه دوم توسعه (۱۸ آذر ۱۳۷۲)، برنامه دوم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۴-۱۳۷۸)، ابلاغیه سیاست‌های کلی برنامه سوم توسعه (۳۰ اردیبهشت ۱۳۷۸) و سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران در مورد «منابع آب» (۹ مرداد ۱۳۷۸). پرسش‌های پژوهش عبارت بود از: گفتمان حاکم بر اسناد بالادستی آب چه بوده است؟ دال‌های مرکزی، مؤلفه‌های گفتمانی، زنجیره هم‌ارزی و غیریت‌سازی حاکم که این گفتمان را نشان می‌دهد، کدام است؟ و به‌منظور تبیین گفتمان حاکم بر این اسناد از کدام نظریه استفاده شده است؟

تأکید بیش‌ازحد بر رشد اقتصادی و کمیت و سرازیر شدن سرمایه‌ها به بخش صنعت به‌واسطه افزایش صادرات نفتی در دوره سازندگی باعث توجه زیاد دولت به بخش صنعت و مونتاژ شد و به‌جای اختصاص دادن ارز کشور به ابزار کشاورزی، سم و کود، عمده درآمد دولت به کالاهای لولکس اختصاص یافت؛ به‌گونه‌ای که سهم بخش کشاورزی از تولید ناخالص داخلی که در سال ۱۳۶۵، ۲۴ درصد بود، در سال ۱۳۶۸ به حدود ۲۳،۵ درصد، در سال ۱۳۷۰ به ۲۳،۱ و در سال ۱۳۷۲ به ۲۰،۸ درصد کاهش پیدا کرد. حتی سهم بخش کشاورزی در تشکیل سرمایه ثابت ناخالص با قیمت بازار نیز در دوره مذکور سیر نزولی داشت؛ مثلاً این سهم که در سال ۱۳۶۷ (اوج دوره جنگ) ۷،۲ را نشان می‌دهد، در سال ۱۳۷۰ به ۵،۹ درصد و در سال ۱۳۷۱ به ۴،۷ درصد کاهش یافت (شیرعلی، ۱۳۹۹). از هم‌گسیختگی و بی‌نظمی موجود در برنامه‌های اول و دوم توسعه در خصوص کشاورزی و بی‌توجهی به کیفیت و تأکید بیش‌ازحد بر رشد باعث شکل‌گیری تورم بسیار زیاد در بخش کشاورزی شد. از آنجا که هیچ‌گونه نظارتی بر مصارف حاصل از درآمدها وجود نداشت، در برخی منابع قیمت کود و سموم کشاورزی تا ۳۰۰ درصد افزایش یافت که علت اصلی آن ممکن است سرازیر شدن عمده درآمد دولت به کالاهای مونتاژ، لوکس و غیرضروری باشد.

نتایج پژوهش **مختاری‌هشی (۱۴۰۱)** نشان داد برخی مؤلفه‌های کلان نئولیبرالیسم نظیر خصوصی‌سازی، تولید غیرمتمرکز، مقررات‌زدایی و بی‌توجهی به نفع عمومی در قالب طیف وسیعی از اقدامات، سیاست‌ها و استراتژی‌ها در بروز بحران آب به‌ویژه در کشورهای درحال توسعه نقش دارند؛ اما اتخاذ همین سیاست‌ها در کشورهای توسعه‌یافته موجب

می‌شود آن‌ها با بحران آب مواجه نشوند؛ زیرا در چارچوب این ایدئولوژی تلاش می‌کنند ترجیحاً بخش آب‌بر و ضدمحیط‌زیستی فرایندهای تولید و فعالیت‌های اقتصادی خود را به خارج از کشور و فضا‌هایی که از نظر مقررات محیط‌زیستی عملکرد ضعیفی دارند، منتقل کنند. عواملی چون رشد و گسترش تولید داخلی در زمینه کشاورزی، جلب منابع جهت سرمایه‌گذاری و اعطای تسهیلات، ارتقای اهداف برنامه‌های بخش آب و کشاورزی به‌خصوص در زمینه آب و خاک - که در پژوهش حاضر در قالب زنجیره هم‌ارزی بیان شد، نشان از تأکید سیاست‌گذاران و تصمیم‌سازان بر مقوله رشد اقتصادی از طریق بخش کشاورزی دارد.

در خصوص موضوع پژوهش حاضر، نمونه مشابهی که نویسندگان مقاله بتوانند آن را مبنای مقایسه با این پژوهش قرار دهند، یافت نشد. اما طبق نتایج پژوهش **رفعتی پناه مهرآبادی (۱۳۹۶)**، به دلیل اجرای الگوی توسعه ناپایدار و سیطره نگاه ابزاری به منابع طبیعی و نیز توجه به صرفه اقتصادی منابع آب زیرزمینی، سیاست‌های قبل از انقلاب بدون در نظر گرفتن توان واقعی آب‌های زیرزمینی اجرا شده بود و همین امر موجب پایین رفتن سطح این منبع شد. همچنین از آنجا که دولت صرفاً به جنبه اقتصادی و ابزاری منابع آب به‌منظور توسعه کشاورزی و رشد اقتصادی توجه می‌کرد، اجرای این سیاست هرگز متوقف نشد و تا امروز ادامه یافته است. در پژوهش حاضر غیرت‌سازی گفتمان حاکم بر اسناد بالادستی آب در بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲ و ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۸ اهمیت دادن به پیشرفت و توسعه در مقابل گفتمان رشد اقتصادی است. نظرگاه سیاست‌گذاران در خصوص آب و کشاورزی در این دوره زمانی در تقابل جدی با طرفداران محیط‌زیست و بدون توجه به مدیریت منابع آب بوده است. آمار سدهای بهره‌برداری شد به‌دست وزارت نیرو به‌تفکیک برنامه‌های توسعه نشان می‌دهد از سال ۱۳۶۸ تا پایان سال ۱۳۷۳ در مجموع ۶ سد و از سال ۱۳۷۴ تا پایان سال ۱۳۷۸ در مجموع ۱۶ سد بهره‌برداری شده است **(بابایی، ۱۳۹۷)**. تفکر فنی و هیدرولوژیکی که از قبل از انقلاب در برنامه‌های توسعه شکل گرفته بود، بر این نکته تأکید می‌کند که «هر قطره آبی که به دریا می‌ریزد در واقع تلف می‌شود و دولت‌ها باید زیرساخت‌های هیدرولوژیکی لازم را برای به‌دست آوردن هرچه بیشتر آب برای مصارف انسانی فراهم کنند. مأموریتی که نظام دیوان‌سالاری آب عهده‌دار آن شده و بر مبنای دیدگاه‌های فرامدرنیسم پایه‌گذاری شده است» **(بختیاری، امیری‌تکلدانی و فصیحی‌هرندی، ۱۳۹۹)**. با توجه به مطالب فوق دیدگاه مبتنی بر بهره‌برداری تمام‌عیار از منابع آب به‌واسطه شرایط موجود پس از انقلاب، نیاز به بازسازی کشور و اشتغال حجم عظیمی از جمعیت بیکار از یک طرف و اجرای سیاست‌های تعدیل اقتصادی در بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲ و ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۸، تمرکز دولت بر رشد اقتصادی بدون توجه به میزان مصرف منابع آب و اتخاذ نکردن سیاست‌های سازگار با اقلیم، باعث تدوین سیاست‌های نامناسبی شد که امروز نیز کشور همچنان درگیر چالش‌های تصمیم‌های آن بازه زمانی است.

ملاحظات اخلاقی

حامی مالی

این مقاله حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان

تمام نویسندگان در آماده‌سازی این مقاله مشارکت کرده‌اند.

تعارض منافع

بنابه اظهار نویسندگان، در این مقاله هیچ‌گونه تعارض منافی وجود ندارد.

تعهد کپی‌رایت

طبق تعهد نویسندگان، حق کپی‌رایت (CC) رعایت شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

References

- Afzali, R. (2000). Reproduction policy and its impact in the Arab world. *Middle-east Studies*, 7(2), 147-178. (Persain)
- Aghanasiri, M. (2012). A review on investment process in agriculture within four development plans. *Journal of Economics*, 12(4 & 5), 61-78. (Persain)
- Amiri Boorkhani, M., Khaledian, M., Ashrafzadeh, A., & Shahnazari, A. (2016). Analysis of time and location changes in underground water of Yazd province through the index of Grignet. *Ecology*, 3(3), 333-345. (Persain)
- Azkiya, M., Ghafari, Gh., Imani, E., & Ahmadrash, R. (2010). *Contemporary theories of sociology through development approach*. Tehran: Elm. (Persain)
- Babyi, S. (2018). *Dam building in Iran since the beginning*. Tehran: ISNA. (Persain)
- Bakhtiari, S., Amiri Takladani, E., & Fasihi Herandi, M. (2020). Hydraulic mission and its relationship with water development of Iran. *Studies in Water Resources in Iran*, 16(2), 214-229. (Persain)
- Davari, K., Rashidi, M., & Omranian Khorasani, H. (2019). A review on the just distribution regulation of water in Iran: necessities and reformations. *Public Policy Making*, 5(3)253-269. (Persain)
- Davoodi, A. A. (2010). The theory of discourse and political sciences. *Political Studies*, 8(8), 53-76. (Persain)
- Dehghad, H., & Samiee Esfahani, E. (2017). Constructive government and globalization of economy: the impact on government-market in the second decade of revolution. *Political and International Resolutions*, 8(3), 40-67. (Persain)
- Forutan, E. (2017). *Constructive government in agricultural sector*. Tehran: Ayatollah Hashemi Press. (Persain)
- Fozi, Y., & Nariman, S. (2007). The basis of political thought in Howzeh in the first decade of revolution. *Contemporary Politics*, 5(2), 91-114. (Persain)
- Gholami Shekarsarayi, M. (2016). Discourse analysis of ethnic policies in the post-revolutionary era: from 1989-1997. *Strategic Public Policy Making*, 6(20), 111-124. (Persain)
- Haghighat, S. (2019). *Research method is political sciences*. Qom: Mofid University. (Persain)
- Heidari, M., Moghadam, V., Baştanifar, E., & Mehrshad, E. (2016). Reasons for

- institutionalized economy in good governance based on the Iranian-Islamic perspective of development. *Journal of Economics and Regional Development*, 23(12), 152-179. (Persain)
- Heydari, N. (2019). Analyzing the regulations and higher documents regarding a proper planting pattern in Iran's agriculture. *Journal of Scientific Land Management*, 7(1), 27-43. (Persain)
- Hezarjeribi, J., & Safari Shali, R. (2015). Analyzing the discourse of justice in social welfare in the post-revolutionary governments. *Welfare Planning and Sociological Development*, 7(23), 1-49. (Persain)
- Jafarzadeh, M., Tahmasbipour, N., & Haghizadeh, E. (2016). *Analyzing the significance of water resources in socioeconomic and cultural plans of development* (pp. 1-8). The 1st National Conference of Natural Resources and Sustainable Development in Central Zagros, Shahrekork, Iran. (Persain)
- Kalantari, A., Abbaszadeh, M., Sadati, M., Pourmohammad, R., & Pourmohammad, N. (2009). Discourse analysis: A critical reading on qualitative research method. *Sociological Studies*, 1(4), 7-28. (Persain)
- Kasraie, M. S., & Pozesh Shirazi, A. (2009). Discourse theory of Lacla and Mofe's: Elaborati and efficient tool in understanding The political phenomenology. *Politics*, 3(3), 339-360. (Persain)
- Kordooni, R., & Fazeli, N. (2008). Welfare and constructive discourse. *Journal of Social Studies*, 15(41)125-161. (Persain)
- Madani, K., AghaKuchak, A., & Mirchi, A. (2016). Iran's socio-economic drought: challenges of a water-bankrupt nation. *Iranian Studies*, 49(6), 997-1016.
- Maleki, A., Salehi, S., Karimi, L., & Shabiri, S. (2022). Discourse analysis of water distribution regulation. *Water and Sustainable Development*, 9(23), 61-74. (Persain)
- Mokhtari Hashi, H. (2022). Politics and space: A theoretical analysis of the impact of Neoliberalism on water crisis. *Space Planning and Preparation*, 26(1), 1-29. (Persain)
- Mozafarnia, M., Manoochehri, E., & Ghafari, M. (2016). Political thoughts in structural balancing. *Contemporary Politics*, 7(2), 93-116. (Persain)
- Najafi Kani, E., & Ghadiri Masoom, M. (2003). Development plans in the post-revolutionary Iran and its impact on the rural areas. *Geographical Studies*, 35(44), 111-122. (Persain)
- Nikdar Asl, M., & Fathi Ftrh, Z. (2016). Discourse analysis of Islamic revolution based on the pluralization concept of democracy of Lucklaw and Moufeh. *Islamic Revolution*

Resolution, 10(36), 123-140. (Persain)

- Omidi, R. (2012). An analysis of the development plans in Iran considering the elements of sociological planning. *Journal of Planning and Budget*, 17(4), 97-114. (Persain)
- Rafati Panah Mehr Abadi, M. (2017). The impact of Iran's agricultural policies on the productivity of underground water in constructive plans from 1948-1979. *History of Islam and Iran*, 27(35), 105-128. (Persain).
- Raghfar, H. (2013). Relative investment and the prevention of development: National development strategy and its challenges for the 11th government. *Andisheh*, 109-113. (Persain)
- Rooh Al-Amini, M. (2018). A pathological study on Iran's regulation regarding the preservation and maintenance of surface and underground water resources. *Energy Regulation Studies*, 4(1), 61-90. (Persain)
- Sadraei, R., & Sadeghi, M. (2018). An analysis on Nationalistic speech in the poems of Ahmad Shamlu (based on the speech analysis theory of Laclau and Mouffe). *Literary Text Research*, 22(75), 175-206. (Persain)
- Shabanali Ghomi, H., Mahdavi, E., & Asadi, E. (2021). Content analysis of the elements of water management of agriculture sector in the higher documents of development. *Studies on Economics and Agricultural Development in Iran*. (Persain).
- Shaghaghi Shahri, V. (2018). Analyzing the 5th development plan from the perspective of economic goals in the prospective document. *Majles and Rahbord*, 25(94), 209-237. (Persain)
- Shirali, E. (2020). Policies of structural balancing in the constructive government and the poverty index in Iran. *Iranian Journal of Sociology*, 3(3), 189-214. (Persain)
- Tajik, M., & Roozkhosh, M. (2007). Analyzing the 9th presidential election from discourse analysis perspective. *Journal of Sociological Issues in Iran*, 16(61), 83-127. (Persain)
- Valizadeh, N., Karimi, H., & Hayati, D. (2019). Moral norms and responsibility documents in water maintenance: The case of farmers in Mahabad and Miandoab. *Development and Education of Agriculture in Iran*, 15(1), 175-188. (Persain)
- Zare Shah Abadi, E., & Bonyad, L. (2022). A discourse analysis on the higher documents regarding water resources: 1979-1988. *Studies on Iran's Water Resources*, 18(60), 54-67. (Persain)
- Zolfagari, A., Saber Damirchi, H., & Bagheri Bunjar, A. R. (2017). Representation of civil society in press: Discourse analysis of civil society in Iran's press during 2009-2014. *Sociology of Social Institutions*, 4(9), 43-77. (Persain)